

HET PROJECT STADSGESCHIEDENIS GOUDA: EEN EERSTE INHOUDELIJK RESUMÉ

Jan Willem Klein (projectsecretaris)

Het project stadsgeschiedenis Gouda is nu bijna een jaar officieel onderweg. Alle auteurs hebben een onderzoeksopzet geformuleerd. Daaruit is de volgende synopsis gecompri-meerd. Voorop staat dat het hier vaak eerste verkenningen en gedachten zijn, die, naarmate het onderzoek vordert, bijgesteld of zelfs verlaten kunnen worden. Ook zijn er nog vele vragen open die hier niet of nauwelijks aangeroerd worden. De eventuele antwoorden op die vragen kunnen ook het onderzoek en daarmee het uiteindelijke resultaat sturen en bijstellen. De indeling is die van de aandachtsgebieden die de redactie van de stadsgeschiedenis Gouda heeft onderscheiden bij de voorbereidingen voor het project.

Ruimtelijke ontwikkeling

De ontginnings- en verkavelingsgeschiedenis van het gebied Gouda/Bloemendaal is ingewikkelder dan gedacht. De verkavelingspatronen geven geen eenduidig beeld. Het lijkt erop dat de verkaveling van vóór de stichting is verstoord door verkavelingen van tijdens en na de stichting van de stad. Er zijn thans drie plaatsen van oorspronkelijke kerkbouw in het 'Goudse' bekend. Mogelijk bevond de oudste bewoningskern met kerk zich in Bloemendaal (bij wat bekend staat als het 'Oude Kerkhof'). Deze bewoningskern is verlaten en men vestigde zich waar Gouda tegenwoordig nog ligt. De huidige St. Janskerk ligt op de plaats waar van oorsprong af de parochiekerk gestaan heeft. Sinds kort is er een derde plaats bekend, aan de noordzijde van de Kromme Gouwe, in het gebied tussen het huidige 'Pijpenpad' en het 'Jaagpad'. Hoe de verhouding van deze derde kerk tot de andere twee is, is nog onduidelijk. Hiermee samenhangend worden de vragen gesteld hoe in deze vroegste tijd de parochiegrenzen liepen en sinds wanneer Gouda zetel is van het dekenaat.

Rond 1350 heeft Gouda haar maximale omvang bereikt en is de stad omwald. Tot in de twintigste eeuw zal er buiten de omwalling en omsingeling nauwelijks stadsuitbreiding plaatsvinden. De groei van het aantal bewoners in de

loop der eeuwen zal zijn sporen daarin nalaten. Er vindt stadsverdichting plaats: grotere bewonersaantallen en grotere bedrijvigheid op dezelfde oppervlakte resulteren o.a. in het ontstaan van stegen en sloppen. De geschiedenis van de percelering en bewoning is hier en daar nog niet geheel duidelijk, hoewel de grote lijnen goed bekend zijn. Daarnaast ligt het in de bedoeling om de bebouwingsgeschiedenis van een beperkt gedeelte van de binnenstad diepgaand te analyseren, beginnend bij de middeleeuwen en doorgetrokken naar de nieuwe tijd, zodat over een periode van enkele eeuwen de geschiedenis en sociale stratificatie van dat beperkte gebied tot in (relatief) detail bekend zal zijn. Een ander aspect van de bebouwingsgeschiedenis is de 'verstening' van de stad: de overgang van houtbouw naar stenen woningen en andere gebouwen.

Gouda treedt pas in de twintigste eeuw buiten de singels; vooral na de Tweede wereldoorlog worden grote gebieden bebouwd en van een infrastructuur voorzien. Hand in hand met de stadsuitbreidingen en -vernieuwingen gaat de verwaarlozing van de historische binnenstad tot bijna een punt van 'no return'. 'De Kritiese Stroopwafel' en 'Het Gat van Bloemendaal' komen hierbij aan de orde. Wat betreft de infrastructuur kan gezegd worden dat Gouda in de zeventiende eeuw door middel van een trekvaart verbonden werd met Amsterdam en door middel van een wagenveer en een straatweg met Rotterdam. Voor de twintigste eeuw zal aandacht besteed worden aan de kleine spoorlijntjes naar plaatsen in de omgeving en de trek-schuitverbindingen.

Waterstaatkundig gezien is de ligging van Gouda niet zo gunstig, omdat de IJssel een getijdenrivier is en Gouda zelf laag ligt, waardoor de afwatering bemoeilijkt werd. Gevolg is dat er gauw sprake is van wateroverlast. Al in het begin van de zeventiende eeuw werd een soort waterleiding aangelegd. In die tijd werden ook een paar volmolens gebouwd. Die gebruikten miljoenen m³ water per jaar, die allemaal weer weggemalen moesten worden, terwijl de afwatering toch al zo slecht was. De volmolens bleven niettemin tot 1870 in gebruik. In 1857 kreeg Gouda een stoomgemaal, dat om allerlei

redenen ongunstig gelegen was. Na de eerste wereldoorlog kwam daarin verbetering, toen door middel van een kanaal de scheepvaart om Gouda heen geleid werd en er in 1936 een nieuw dieselmemaal kwam. Was de ligging van Gouda waterstaatkundig gezien ongunstig, voor de waterverversing binnen de stad geldt het omgekeerde. Doordat de IJssel een getijderivier is, kon men bij laag water het verontreinigde water in de grachten razendsnel vervangen door vers water uit de Gouwe. Door de snelle doorspoeling schuurde men de grachten schoon. Maar de verversing kon op den duur geen gelijke tred meer houden met de bevolkingstoename, waardoor in de negentiende eeuw besmettelijke ziektes uitbraken. Dit resulteerde in de aanleg van een waterleidingnet, dat in 1883 geopend werd. Men gebruikte hierin het water uit de IJssel. Maar door lozing raakte dat meer en meer verontreinigd. Uiteindelijk werden hiertegen maatregelen getroffen door middel van waterzuiveringsinstallaties. Als laatste werd het probleem van het afvalwater opgelost. Tot diep in de twintigste eeuw werd er op de grachten geloosd. Pas na de Tweede wereldoorlog kreeg Gouda een rioleringsstelsel.

Bevolkingsontwikkeling

Dat Gouda tot in de twintigste eeuw nauwelijks stadsuitbreiding heeft gekend, komt voornamelijk doordat het bevolkingsaantal weinig groeide. Bovendien zorgde, aan het eind van de zestiende eeuw, na de overgang van de stad naar de Prins, de sloop van de religieuze gebouwen (kloosters, kapellen) en het kasteel voor grote lege terreinen, die uitbreiding buiten de singels onnodig maakte. Waarschijnlijk was de bevolkingsdruk in die tijd, rond 1572, wel zo groot, dat men nog in de zestiende eeuw overging tot herinrichting van die gebieden ten behoeve van de civiele bevolking. Aanvankelijk werden de panden (al of niet opnieuw ingedeeld) ter beschikking gesteld voor bewoning (o.a. ook voor de religieuzen), of als werkplaatsen voor de tapijndindustrie. Op een later tijdstip zijn de meeste gebouwen alsnog gesloopt. Ook het gebied rond de huidige waag is het resultaat van een bewuste herinrichting. Een factor die in deze periode tot een tijdelijke bevolkingstoename leidde, was een stroom vluchtelingen uit de Zuidelijke Nederlanden. De toenemende bevolkingsdruk resulteerde in een toename van het aantal stegen en sloppen. Later, als ook door diverse oorzaken de bevolkingsdruk afneemt, verdwijnen ze. Hoe precies de bevolkingsont-

wikkeling fluctueert (door migratie, geboorte en sterfte) is voor de vroegere periode lastig te achterhalen. Vanaf circa 1700 zijn er duidelijker patronen en tendensen te herkennen. Absolute aantallen kennen we door de volkstellingen uit 1792 en 1795. Voor de latere periode (1812-1922) wordt aansluiting gezocht bij de 'Historische Steekproef Nederlandse Bevolking', die op basis van gegevens uit de bevolkingsregisters steekproefsgewijs demografische ontwikkelingen analyseert.

Economische ontwikkeling

Een belangrijke motor achter de bevolkingsontwikkeling is de stedelijke economie. In de middeleeuwen was die geregeld in ambachtsgilden. De economische regulering was in handen van de stedelijke overheid. Per bedrijfstak vaardigde de magistraat en de vroedschap ordonnanties en bepalingen uit. Voor de juiste uitvoering daarvan moesten de gilden zorgdragen. Zij zagen toe op kwaliteitscontrole, op het veilig stellen van de concurrentiepositie van de Goudse neringdoenden ten opzichte van die van buiten de stad, en op de interne regulering van arbeidstijden, lonen en prijzen. Tot de Frans-Bataafse tijd blijft het gildensysteem functioneel. Met de opheffing van de gilden in de periode 1795-1798 verandert de economische structuur. Onderzocht moet worden hoe de verandering verliep. De pre-moderne en moderne economische structuur drijft op vraag- en aanbodfactoren. De aanbodfactoren zijn vooral afhankelijk van ondernemerschap en financiering, van arbeidspotentieel, van technische ontwikkelingen. Zowel stimulering als beperking van de economische ontwikkeling kunnen beïnvloed worden door bemoeienissen van de stedelijke overheid (wetgeving, belastingen, subsidies, infrastructuur, onderwijs). Van een aantal bedrijfstakken zullen deze facetten worden geanalyseerd en toegelicht. Opvallend is dat Gouda eeuwenlang veeleer een stad van transport was, dan een echte handelsstad. Veel nijverheid was daarmee verbonden (stalhouders, zadelmakers, marktplaats voor vee en waren, veiling). In de negentiende eeuw veranderen de verkoopstrategieën: niet meer vanuit de werkplaats, maar in winkels, waar uit voorraad (vaak fabrieksmatig gemaakte) goederen verkocht werden. Eveneens in de negentiende eeuw verschijnen de grote bedrijven en industrieën aan de rand van de stad, voornamelijk die welke afhankelijk zijn van bulktransport over water. Schaalvergroting van de bedrijfjes die oor-

spronkelijk in de binnenstad gevestigd waren, noont hen ook naar de randen van de stad te verhuizen. In de binnenstad komen daarvoor in de plaats kantoren en diensten.

Sociale ontwikkeling

Het sociale welzijn van de bewoners van Gouda was een zaak van zowel wereldlijke overheid, als van de geestelijkheid. In de middeleeuwen deden de gilden aan zielzorg. Zij verzorgden missen en baden memoriegetijden voor het (gilde)altaar ten behoeve van hun leden en afgestorven leden. Dit deden ook de religieuze broederschappen, die naast de gilden bestonden. De broederschappen speelden verder vooral al een rol in de charitatieve voorzieningen. In de nieuwe tijd zien we dat de ambachtsgilden steeds vaker zorgden voor een sociaal programma voor de leden en hun gezinsleden door periodiek een financiële bijdrage aan de leden te vragen. Hiermee kon men in tijden van gebrek de ergste nood lenigen. Ook bij onverwachte grote uitgaven, bijvoorbeeld de begraving van een overleden gildebroeder, werd in de kosten bijgedragen. Uiterst belangrijk was het Heilig Geesthuis, een door de stad gesubsidieerde instelling die zich vooral richtte op de algemene armenzorg en de opvang en verzorging van wezen. Voor de oudere stadsbewoners, die – om wat voor reden ook – niet meer op zichzelf konden wonen, waren er het Elisabethgasthuis (oude vrouwen) en het Vroesenhuis (oude mannen). Voor de zieken bestonden diverse instellingen in Gouda: het Catharinagasthuis en een aantal particuliere gasthuizen, het leprooshuis en de cellebroeders. Over het algemeen kan men zeggen dat er in de middeleeuwen een toenemende specialisatie in de zorg optreedt door identificatie van steeds nieuwe zorgbehoevende groepen. Hierdoor ontstaat rationalisering van de zorg, waarbij de stadsoverheid regulerend optreedt. In de nieuwe tijd komt, met de stichting van hofjes, een nieuw soort particulier initiatief op. Daarnaast ontstaat ook de diaconie, die zorg verleent vanuit de gereformeerde kerk. In de moderne periode (negentiende en twintigste eeuw) wordt de sociale en ziekenzorg steeds meer gereguleerd door de overheid. Wat betreft de regelgeving vindt er een verschuiving plaats van stedelijke naar nationale overheid; de stedelijke overheid krijgt een uitvoerende taak. Daarnaast blijven ook particuliere zorginstanties bestaan. Onderzocht wordt het functioneren van de sociale en medische zorg, wie er deelgenoot

van werden en wie niet. Gekeken wordt naar de invloeden van buiten die de zorgbehoeften opriepen, stuurden of intensiveerden (epidemieën, armoede en werkloosheid, oorlogen e.d.).

Politieke ontwikkeling

Aan de bovenkant van de sociale stratificatie ligt de stedelijke elite, die vooral een rol speelde bij en invloed had op de politieke ontwikkelingen in Gouda. Voor de middeleeuwen is die nog weinig onderzocht. Welke politieke instellingen waren er, en door wie werden die bevolkt? Hoe verliep de opvolging op stadsheerlijk niveau (de heren van Blois) en die op binnenstedelijk niveau (de Van der Coudes als laatste riddermatigen) in de veertiende eeuw? Wat waren de consequenties van het einde van de Bloise periode in de vijftiende eeuw? Hoe zit het met de politieke wisselingen onder Jacobal van Beieren en daarna? De Hoeken en Kabeljauwen (culminerend in de oorlog met Utrecht)? Is er iets te zeggen over het hofleven? Hoe functioneerde het oligarchische stadsbestuur in de zestiende eeuw? Welke verschuivingen zijn er te constateren na 1572? Tot die tijd moet Gouda ook een militair-strategisch functie gehad hebben, gezien het bestaan van het kasteel. Hoe was die precies? Ook later zijn er plannen geweest om van Gouda een vestingstad te maken, maar dat stelde weinig voor.

In de eerste eeuw na de alteratie is er een hechte verflechting tussen politiek en religie. De wetsverzetting van 1618-19 trachtte aan die belangenverstrengeling weliswaar een einde te maken, maar resulteerde in het tegendeel. Bovendien ging die gepaard met een machtsstrijd tussen de oude en de nieuwe politieke elites. Dit is een van de rode draden in de latere Goudse politieke geschiedenis: het conflict tussen autochtone regentenfamilies en nieuwe families van buiten. Een tweede rode draad wordt gevormd door machtsconflicten tussen het college van burgemeesters en de raad van veertig (de vroedschap). Aan het eind van de achttiende eeuw vindt wederom een ingrijpende machts crisis plaats: de aanhouding van Wilhelmina bij Goejanverwellesluis. Deze gebeurtenis roept de vraag op wat de doorwerking geweest is van het patriottisme op de politiek-maatschappelijke verhoudingen in Gouda. Het roept ook de vraag op naar het functioneren van militiekorpsen en de ordehandhaving in Gouda. De verhouding tussen en verflechting van de kerkelijke en stedelijke overheden tre-

den ook duidelijk aan het licht bij de normering van (kleinere) civielrechtelijke overtredingen. In dit soort zaken zijn **mentaliteitsveranderingen** te ontdekken bij de beantwoording van de vragen of er in de loop der tijd verschuivingen in jurisdictie zijn te ontdekken en of er delicten zijn die aanvankelijk door de ene overheid gesanctioneerd worden en later door de andere? Waar liggen de scheidslijnen tussen beide? Waren er stedelijke magistraten die ook in het kerkbestuur en kerkeraad zitting hadden? Na de codificatie van de wet (begin negentiende eeuw) treden er andere **problemen** op. Het **justitieel** en politieapparaat veranderen. Niettemin blijft er in potentie een discrepantie bestaan **tussen** strafvordering tussen verschillende sociale groeperingen. In de moderne tijd zien we, wat we bij de sociale en medische zorg ook gezien hebben: steeds meer bemoeienis van hogere overheden op het bestuurlijk leven van de stad. Na het ontstaan en de ontwikkeling van de **politieke** partijen ligt het voor de hand te kijken naar de samenstelling van de colleges van B en W en de gemeenteraden.

Kerkelijke ontwikkeling

Een belangrijk **onderdeel** in de Goudse **geschiedenis** vormt de kerkelijke ontwikkeling. Tot ca. 1380 waren er in Gouda slechts bescheiden **religieuze voorzieningen**. Er was een kerk met enkele altaren en er was een gasthuis. Het **ontstaan** van de parochie Gouda, de begrenzing ervan en de instelling van een dekenaatszetel in Gouda liggen nog grotendeels in het duister. Na 1380 volgen de kloosterstichtingen zich snel op, er worden kapellen opgericht en er ontstaan gilden en broederschappen, **die** altaren **onderhouden**. Vooral de kloosters waren belangrijke instellingen, die (soms grote) invloed hadden op de stedelijke overheid en op de stedelijke economie, niet altijd tot genoegen van de bevolking. De religieuze organisaties waren tot ca. 1520 vrij egalitair en 'on-aristocratisch'. Vanaf het begin van de zestiende eeuw wordt de invloed van de belangrijke bestuursfamilies voelbaar op de georganiseerde **Goudse** religie (parallel met de oligarchering van het **wereldlijk** bestuur?). De stedelijke overheid **krijgt** een steeds sterkere bemoeienis met diverse **aspecten** van het religieuze leven. Enerzijds om de openbare orde te handhaven (**ondanks dat** **reformatorische** bewegingen in Gouda slechts zwak vertegenwoordigd waren); anderzijds omdat men dat als een gemeenschapstaak zag. Het tamelijk milde religieuze klimaat in Gouda doet

de vraag rijzen in hoeverre er in 1572 een breuk in de kerkelijke ontwikkelingen optrad en op welke punten er juist sprake was van **continuïteit**. Het zogenaamde tolerante Gouda als 'vergaarbak der ketters' duurde tot de **wetsverzetting** van 16 **18** 19. Het tijdvak 1620-50 is **cruciaal** geweest voor de uitkristallisering van de kerkelijke verhoudingen in Gouda, waarbij de libertijns-remonstrantse stroming het heeft moeten afleggen tegen de steilere orthodoxie. Binnen de katholieke kerk ontbrandde aan het eind van de zeventiende eeuw een **fundamentele** strijd, die resulteerde in een scheuring en het ontstaan van de, op het jansenisme gebaseerde, oud-katholieke statie. Pas aan het eind van de achttiende eeuw kwam de bevoorrechte positie van de gereformeerde kerk in het gedrang, die uiteindelijk in de negentiende eeuw zijn beslag kreeg bij de formele gelijkschakeling van alle kerkgenootschappen. Er volgen in de **negentiende** en twintigste eeuw dan in rap tempo allerlei afsplitsingen en nieuwe groeperingen. Naast al deze kerkelijke religieuze stromingen, wordt aandacht geschonken aan andere **levens** beschouwelijke organisaties, zoals **niet-christelijke** godsdiensten en niet-kerkelijke **stromingen**. Op politiek gebied zien we, dat in de negentiende eeuw de overheid liberaal was, **terwyl** de notabelen van hervormden huize waren. Hoe lagen de verhoudingen? En de **familiebanden**? Tenslotte moet de vraag aan de orde komen in hoeverre het seculariseringsproces in het vrij orthodoxe Gouda doorgewerkt heeft.

Culturele ontwikkeling

In dit conglomeraat van ruimtelijke-, **bevolkings**-, economische-, sociale-, politieke, en kerkelijke ontwikkelingen, spelen de culturele ontwikkelingen **zich af**. Hierin zijn diverse **aandachtsgebieden** te onderscheiden,

De **bouwkunde** zal zich (naast de 'versterking' van de stad) voornamelijk bezighouden met de **bouwkunstige** ontwikkelingen in Gouda, ook in vergelijking met andere steden. Hierbij krijgt de 'restyling' in de zeventiende eeuw van sommige gebouwen naar **meer renaissancestijl** aard de nodige aandacht en de rol die de beeldhouwer Gregorius **Cool** daarin speelde. Voorts worden veranderingen in bouwpatronen bekeken, zoals samentrekking van huizen e.d. Er wordt geen aandacht geschonken aan **individuele** monumenten: die worden behandeld in de geïllustreerde beschrijving door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, **o.l.v.** W.F. Denslagen. (Overigens werkt de auteur die de

bouwgeschiedenis voor de integrale **geschiede-**nis van Gouda bewerkt, eveneens mee aan de geïllustreerde monumentenbeschrijving, dus vrees voor dubbel werk en overlappingsen is bij voorbaat ongegrond.)

De **beeldende kunst** wordt bekeken uit het oogpunt van productie en mecenaat: wat is er gemaakt, voor wie en door wie? In de **middel-**eeuwen speelde het Lucasgilde hierin een rol. Opvallend is dat er, zeker in de nieuwe tijd, zo weinig kunstenaars actief waren en dat het Goudse kunstbezit relatief gering was. Uitzondering vormt de glasschilderkunst. Hierin speelt het mecenaat een grote rol: er waren belangrijke relaties met de Utrechtse kapittels. **Het gedachtengoed** dat de glazen uitstralen is daardoor ingebed in het culturele leven van Utrecht. Op deze manier moet het (laat) zestiende-eeuwse humanisme invloed gehad hebben op de Goudse magistraat.

Ook de **boekcultuur** was uitermate **invloed-**rijk. Die begint in Gouda met de vestiging van de religieuze gemeenschappen. De **boekpro-**ductie was in de middeleeuwen een **kloosterlij-**ke aangelegenheid. De kloosters produceerden voor zichzelf, of – op bestelling – voor anderen, ook particulieren, Typisch voor de **Noord-**Nederlandse (dus ook Goudse) boekversiering is het ‘penwerk’. Deze versieringsmethode kent regionale stijlen. De Goudse boekversiering valt onder een Zuid-Hollandse stijl, die bekend staat als ‘aubergine-penwerk’. Eind jaren zeventig van de vijftiende eeuw introduceerde Gerard Leeu de boekdrukunst in Gouda. Hij was een uitermate succesvol ondernemer, die mogelijk filiaal- of franchise-achtige **onderne-**mingen in andere steden (ook buiten Holland) had. Na het vertrek van Leeu uit Gouda naar Antwerpen en na diens dood, is letter- en ander drukmateriaal bij die ondernemingen terecht gekomen. Over het **boekenbezit** van de **kloos-**ters tot 1572 weten we iets door diverse soorten boekenlijsten die bewaard zijn gebleven. De belangrijkste daarvan zijn de inventarislijsten die opgemaakt zijn bij de confiscatie van de boeken uit de kerk- en kloosterbibliotheken. De geconfisqueerde boeken dienden voor de oprichting van de stadslibrije. De librije heeft tot in de negentiende eeuw de lees- en **studie-**behoeften van de Goudse bovenlaag gediend. Van het particuliere boekenbezit weten we niet zo **veel**; **daar** is geen systematisch onderzoek naar gedaan. Gouda is door de eeuwen heen een belangrijke drukkersstad gebleven, maar een die, na het optreden Gerard Leeu, hooguit

op het tweede plan opereert: alle grote Hollandse boekdrukkers waren steevast elders gevestigd. De boekcultuur tot de achttiende eeuw is goed bekend en onderzocht. De periode daarna vertoont nog witte plekken (diverse stadsdrukkers, uitgeverijen als Van Goor).

Nauw met de boekcultuur verbonden, is het **literaire leven**. Hierin is het rederijersleven tot in de **negentiende** eeuw een vrij constante factor, hoewel de bloeiperiode duidelijk in de eerste helft van de zeventiende eeuw ligt. Uit de periode **daarvoor** zijn er betrekkelijk weinig gegevens; uit de periode daarna zijn er **periodiek** **fel-****le,** **onley-****geen** die echter maar van korte duur waren. Naast de in verenigingsverband werkende rederijkerdichters en hun **negentien-**de-eeuwse opvolgers, de leesgezelschappen, zijn er artistieke eenlingen geweest, die – een enkele uitzondering daargelaten – op hun best tot de *minor poets* gerekend mogen worden. Uit de periode van de Renaissance kennen we een aantal, veelal Latijnse, gelegenheidsgedichten, een genre dat toen erg populair was. Van de podiumkunsten weten we weinig: daar is voor Gouda tot nu toe geen onderzoek naar gedaan. Dit geldt ook voor het (sociale) **verenigingsle-**ven. Deze zaken zullen voornamelijk in de moderne tijd aan de orde komen.

Van het **muziekleven** in Gouda is eveneens nog maar weinig bekend, vooral uit de **vroege-**re perioden. Er waren beroemde orgels en orgelbouwers en een gerenommeerd carillon. Van de negentiende en twintigste eeuw is er meer bekend. Er vonden volksconcerten plaats en orgelconcerten in de St. Jan; er werden inloopconcerten verzorgd door het Gewestelijk orkest; er ontstond een Passie-traditie, maar ook een Randstad Jazzfestival.

Diversen

Er zijn enige zaken die wel aan de orde zullen komen, maar nog niet goed in het geheel zijn ingepast. Het onderdeel ‘**onderwijs**’ kan zowel als sociaal fenomeen gezien worden (als basis voor de latere beroepsmogelijkheden), als **cultu-**reel fenomeen. Aan de orde komen het **gedif-**ferentierde stelsel van **onderwijsvoorzienin-**gen in de middeleeuwen (Latijnse school, armenscholen, bewaarschooltjes, schrijf- en bijscholen). Net als bij de sociale zorg zien we dat deze differentiatie langzamerhand verdwijnt in de nieuwe tijd. Vele Gouwenaars hebben bovendien universitair onderwijs genoten. Teruggekeerd in Gouda hebben zij zich op allerlei terrein verdienstelijk gemaakt. Er zal

daarom aandacht besteed worden aan de rol van gestudeerden in middeleeuws Gouda. Gekeken wordt in hoeverre de receptie van het humanisme in Gouda heeft doorgewerkt en wat de rol daarin was van enkele beroemde Gouwenaars (Erasmus, Willem Hermansz., Reinier Snoy). Hierbij sluit enigszins aan de rol en de uitstraling van de 'Franciscaanse school': er waren diverse Franciscaanse auteurs die zich **Van der Goude** noemden. Als eerste observantenklooster in de Keulse provincie was het Goudse klooster wellicht een centrum van waaruit het nieuwe gedachtengoed 'geëxporteerd' werd.

Een fenomeen dat in het middeleeuwse Gouda een grote rol gespeeld heeft, is dat van de processies. Deze werden tot de Reformatie bij allerlei publieke, maatschappelijke gebeurtenissen gehouden. Ze hebben daarom met zoveel onderdelen raakvlakken (kerkelijk, sociaal, politiek, cultureel), dat nu nog niet vaststaat waar dit fenomeen ondergebracht wordt.

Niet genoeg benadrukt kan worden dat ook bij de andere onderdelen er veel onderlinge raakvlakken zijn. Zo is de negatieve bevolkingsontwikkeling van de binnenstad in de jaren '50 en '60 van deze eeuw direct verbonden met de toenemende economische bedrijvigheid in de binnenstad. De bouwkundige ontwikkelingen hebben uiteraard invloed op de planologische stadsontwikkeling. En de waterstaatkundig gezien - ongunstige ligging van Gouda heeft geleid tot unieke 'waterstaatsbouwkundige' oplossingen voor afwaterings- en 'doorvaartproblemen. Over de inpassing in het geheel van deze en andere onderlinge raakvlakken zal overleg gevoerd worden. Nu kan het slechts herhalen wat in de inleidende 'alinea' staat: er zijn nu nog vele vragen open die in dit stuk niet of nauwelijks aangeroerd zijn. De eventuele antwoorden kunnen het onderzoek en daarmee het uiteindelijke resultaat sturen en bijstellen.

Tot besluit. Voor het onderzoek naar de geschiedenis van Gouda moet veel literatuurstudie verricht worden. Om de literatuur over Gouda bijeen te krijgen is gericht bibliografisch onderzoek gedaan. Dat is nu (vrijwel) afgerond. Er zijn een kleine 5000 titels verzameld. Het ligt in de bedoeling om, als bijproduct van het project, het resultaat van dat onderzoek in een bibliografie over Gouda te publiceren als bundel van 'Die Goude'. Naar het zich laat aanzien kan die in 1999 uitkomen.

OPROEP

Er wordt hard gewerkt aan de totstandkoming van het boek over de Stads geschiedenis van Gouda. Een aspect van die Stads geschiedenis is de samenstelling van de bevolking en allerlei veranderingen die zich daarin hebben voorgedaan. Voor de periode 1811-1922 vormen de huwelijksakten de belangrijkste bron hiervoor. Deze huwelijksakten worden bewaard bij de Streekarchiefdienst Hollands Midden. De akten bevatten vele interessante gegevens, zoals de namen, leeftijden, beroepen en woonplaatsen van bruid en bruidegom, de namen van de ouders en van de getuigen, de datum van de huwelijksluiting, enz.

Wanneer deze gegevens in een computer worden ingevoerd kunnen er verschillende ontwikkelingen uit worden opgemaakt, die van belang zijn voor het verkrijgen van een beter inzicht in de beroepsuitoefening te Gouda, in het doorbreken van sociale barrières tussen de verschillende klassen, in veranderingen in de gezinsvorming, in de integratie van Gouda in het nationale geheel, enz.

Reeds één persoon werkt nu aan de invoer in de computer van deze gegevens uit de huwelijksakten. Wanneer echter meer vrijwilligers dit zouden doen, wordt de invoer versneld en de gegevensverzameling sterk uitgebreid, zodat de interpretaties straks op een grote hoeveelheid ingebrachte informatie steunen en daardoor aan betrouwbaarheid winnen.

Bij de Streekarchiefdienst zijn een computer plus een werkplek beschikbaar voor de invoer van de gegevens uit de huwelijksakten. De redactie van de Stads geschiedenis roept hierbij dan ook leden van **Die Goude** op om mee te werken aan de gegevensinvoer, zodat een zo volledig mogelijk beeld verkregen wordt van de samenstelling van de Goudse bevolking in de periode 1811-1922.

Indien u hiervoor belangstelling heeft kunt u contact opnemen met de projectsecretaris, Jan Willem Klein, Streekarchiefdienst Hollands Midden, Groeneweg 30, 2901 ZC Gouda (tel. 0182 - 521821).

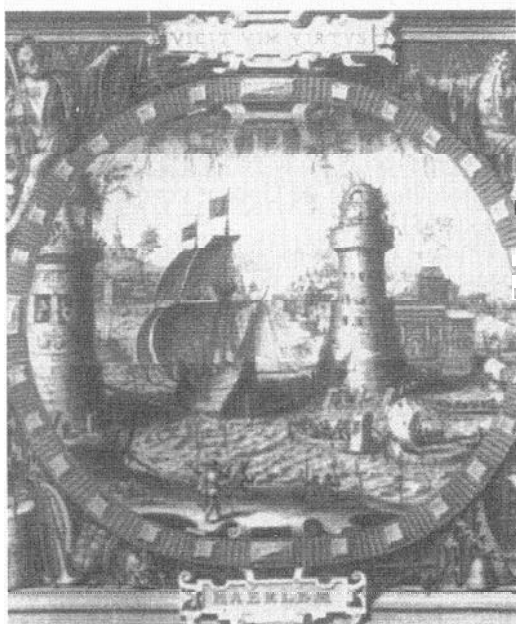
Mededeling

In een speciale aflevering van de Tidinge onder de titel **Als een schip op een zee**, gewijd aan de restauratie van het Goudse stadhuis in 1995-1996 en verschenen in januari 1997, is een artikel gewijd aan het kleurgebruik aan de buitenzijde van het stadhuis. In het artikel is onder meer een origineel bestek integraal afgedrukt met daarbij een transcriptie van de tekst. De heer J. Smink meldt ons, dat de transcriptie op enkele plaatsen verbeterd kan worden. Mevrouw Lambrechtsen is de heer Smink dankbaar voor zijn zorgvuldige lezing. De redactie beveelt aan om bij citeren uit de transcriptie ook de oorspronkelijke tekst te raadplegen.

Boekennieuws

Zojuist verschenen:

HAARLEMSE GLASRAAMSCHENKINGEN. Stedelof tussen dominee, regent en koopman. Op schrift gestelde lezing, gehouden op de Goudse Glazendag 1996 door prof. dr. S. Groenveld. Uitgave Fonds Goudse Glazen 1998. Geïllustreerd, 48 bladzijden. Prijs f 10.00.

Van dr. Mireille J.H. Madou verscheen in 1988 een zeer lezenswaardig boekje, getiteld **DE GOUDSE GLAZEN KOSTUUMHISTORISCH BEKEKEN**, (Fonds Goudse Glazen 1988). Het 40 bladzijden tellende boekje is rijk geïllustreerd met prachtige afbeeldingen, waaronder een aantal in kleur. De prijs ervan bedraagt nu f 5,00 en is, evenals bovengenoemde uitgave, verkrijgbaar in het winkeltje van de St.-Janskerk.

OPROEP

Geachte redactie

In de archieven ben ik op zoek naar gegevens en de geschiedenis van 'de oude Herenstraat, vanaf de bouw in 1900 tot de sloop in 1975.

Het gaat mij niet alleen om de bewoners die daar hebben gewoond, maar ook om wat er gebeurde in die straat, hoe die is ontstaan, om zo een totaalbeeld te krijgen van die straat waar ik in 1942 ben geboren, waar ik vijf en vijftig jaar gewoond heb. Misschien kunt u het op één of andere manier een stuk plaatsen in uw tijdschrift, of er lezers zijn die krantenknipsels of oude foto's bezitten over de straat, Alles is welkom. Onkosten worden vooruit of per omgaande betaald of overgemaakt.

Bij voorbaat dank, W. v. Dam
R.C. Bakhuizen van de Brinkstraat 23
2802 TS Gouda 0182-521000